



Research Paper

## Investigation of the effect of local community empowerment on the development of heritage tourism in Hawraman World Heritage Site

Boshra Mohajer<sup>1</sup>, Akbar Pourfaraj<sup>2</sup>, Sareh Pourjahan\*<sup>3</sup>

1. PhD student, Tourism Management, department, Faculty of Management and Accounting, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran

2. Associate professor, Department of Tourism Management, School of Management and Accounting, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran

3. PhD student, Tourism Management, Department, Faculty of Management and Accounting, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran (Corresponding Author)



<https://doi.org/10.22034/scart.2023.139095.1311>

Received: June 4, 2023

Accepted: November 1, 2023

Available Online: June 21, 2024

**Keywords:** empowerment, heritage tourism, Hawraman World Heritage Site, local community

### Abstract

The development of tourism in local communities cannot be achieved without the participation of community leaders and local people, and citizens can participate in the affairs of their community if they have the necessary capabilities. This research uses the mixed method (combination of qualitative and quantitative) in order to analyze the data and generally has three main phases. In the first phase, using the content analysis technique, the coding of interviews from the first research sample which includes experts in the field of tourism and heritage, was done. Based on the basics of the research, open and central codes were compiled in the form of four dimensions of localized empowerment for Hawraman region. At the second and third phase, in order to quantify the data and compare the results between the experts and the local community samples a questionnaire was developed and distributed among a sample of experts and a sample of the community, respectively. The findings show that what is important from the point of view of the community of experts is social empowerment, and the operational gap is more visible at this part of the empowerment in Hawraman region. While local community believe that economic empowerment is the first priority and the implementation gap in Hawraman region is more obvious in this regard. It seems that economic and then social empowerment are the most vital indicators and it specifies the importance of the economic dimension from the point of view of the local community.

Mohajer, B., Pourfaraj, A., Pourjahan, S., (2024). Investigation of the effect of local community empowerment on the development of heritage tourism in Hawraman World Heritage Site. *Sociology of Culture and Art*, 6 (2): 57 – 77.

**Corresponding author:** Sareh Pourjahan

**Address:** PhD student, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran

**Tell:**

**Email:** s\_pourjahan@atu.ac.ir

## Extended Abstract

### 1- Introduction

In recent years, the development of tourism in rural areas has been considered as one of the development strategies (Yang et al., 2021). Tourism helps the spread of traditional values and knowledge through educating people (Ismagilova et al, 2015). The development of tourism in local communities cannot be achieved without the participation of community leaders and local people, and citizens can participate in the affairs of their community if they have the necessary capabilities (Aref, Redzuan, Gill & Aref, 2010). The area under this study is the cultural landscape of Hawraman, which was registered as UNESCO World Heritage Site in 2021 with its long history of settlement, deep connection with cultural properties, tangible and intangible assets. The upcoming research seeks to answer the main question that what are the important components for the implementation of empowerment plans in the local community of Hawraman with the aim of developing heritage tourism and what is the gap between the current situation in this region and the desired one? Accordingly, this study pursues three main goals: 1) identifying the components of local community empowerment in the direction of heritage tourism development in Hawraman UNESCO World Heritage Site, 2) determining the importance of the specified components in the empowerment of the local community for heritage tourism development in Hawraman World Heritage Site and 3) Investigating the current situation of the local community in terms of empowerment indicators for the development of heritage tourism in this region.

### 2- Methods

The upcoming research is implemented in a mixed method (combination of qualitative and quantitative) and includes three phases. In the first phase, using the qualitative content analysis method with MAXQDA software, a semi-structured interview with a sample of experts was analyzed in order to determine the indicators affecting the empowerment of the Hawraman local community. In the second phase, the selective codes obtained from the content analysis were given to the same sample in the form of a questionnaire to determine the importance of the codes in the implementation of empowerment plans in Hawraman in a quantitative method. In the third phase, the axial codes obtained from the interview were provided to a sample of the local community through a questionnaire to analyze the current situation of the local community in terms of empowerment indicators for the development of heritage tourism in this region and its gap with the desired situation.

### 3- Results

4 selective, 12 selective and 54 open codes determined at the first phase of the research. The findings of the second phase show that from the experts' point of view the priorities are social, then economic, psychological and finally political empowerment. In another part of this phase, the current situation of the region based on the specified codes was analyzed by experts to examine the gap between the current situation of the local community in terms of the empowerment codes and the desired situation. According to the findings of this section, the averages related to Hawraman region are smaller than the averages of general indicators. This means that according to the expert's sample, the implementation of the codes in the Hawraman is practically weak or has not been implemented. In the third phase, the axial codes obtained from the first phase were given to a sample of the local community in the form of a questionnaire. This questionnaire, had two dimensions: "the degree of importance" and "the degree of implementation" of each indicator in the empowerment of the local community for the development of heritage tourism. The findings indicate that from the point of view of the local community, none of the empowerment codes have had a significant effect on the development of heritage tourism. Also, the findings show that there is a significant difference between the importance of empowerment indicators and their impact on the development of heritage tourism. These differences show that the importance of empowerment indicators is more than their implementation. In other words, from the point of view of the local community, despite the importance of the indicators, their implementation rate has been very low in Hawraman region.

### 4- Conclusion

According to the expert community, they believe that all the indicators have an impact on the empowerment of the local community through the development of heritage tourism. Indicators such as identity, education, social participation and then investment and income are considered to be the main effective elements in the empowerment of the local community. Therefore, according to the expert's sample, social empowerment has the highest level of importance for the empowerment of local community. According to the experts and based on determined indicators, there is a wide gap between the performance of the trustee organizations for the implementation of local community empowerment plans and the aim of developing heritage tourism. While this gap is visible in all dimensions it's wider in some ones: the codes related to social empowerment are more

## Investigation of the effect of local community empowerment on the development of heritage tourism in Hawraman World Heritage Site

clearly far from the desired situation in practice. This gap is more apparent in dimensions such as "education", "social participation" and "skills". Also, in terms of psychological empowerment, the "identity" dimension shows a deeper gap. This analysis shows that contrary to the idea that considers economic empowerment as priority over other dimensions of empowerment, the necessity of social empowerment and the effort to promote and improve its aspects in the local society is of special importance. On the other hand, the findings from the third phase of the research indicate that despite the fact that identity, education and social participation are more important from the point of view of experts, local community's perspective is focused on the axial codes of investment, income, social participation and identity for the development of heritage tourism. This issue shows the important position of economic and then social empowerment and specifies the importance of the economic

dimension from the point of view of the local community. Also, the local community has more emphasis on the existence of a gap in executive dimensions in terms of economic empowerment than psychological and social empowerment.

### 5- Funding

There is no funding support.

### 6- Authors' contributions

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

### 7- Conflict of interests

Authors declared no conflict of interest.



## بررسی اثر توانمندسازی جامعه محلی بر توسعه گردشگری میراث در سایت جهانی منظر فرهنگی هورامان

بشری مهاجر<sup>۱</sup>، اکبر پورفرج<sup>۲</sup>، ساره پورجهان<sup>۳\*</sup>

۱. دانشجوی دکترا، گروه مدیریت گردشگری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران
۲. دانشیار، گروه مدیریت گردشگری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران
۳. دانشجوی دکترا، گروه مدیریت گردشگری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران



<https://doi.org/10.22034/scart.2023.139095.1311>

### چکیده

هدف این پژوهش تحلیل اثر ابعاد توانمندسازی جامعه محلی بر توسعه گردشگری میراث در سایت جهانی منظر فرهنگی هورامان است. این پژوهش از روش آمیخته (ترکیب کیفی و کمی) به منظور تحلیل داده‌ها بهره گرفته و به شکل کلی دارای سه فاز اصلی است. فاز اول با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا و کدگذاری مصاحبه حاصل از نمونه اول که شامل کارشناسان و خبرگان حوزه گردشگری و میراث بود، انجام شد و بر اساس مبانی پژوهش، کدهای باز و محوری در قالب چهار بعد توانمندسازی بومی شده برای منطقه هورامان تدوین گردید. در فاز دوم و سوم به منظور کمی‌سازی داده‌ها و مقایسه نتیجه بین خبرگان و جامعه محلی جهت دستیابی به هدف دوم و سوم پژوهش مبنی بر شناسایی فاصله بین تئوری و اجرا، اقدام به تدوین پرسشنامه و توزیع آن به ترتیب بین نمونه خبرگان و نمونه‌ای از جامعه محلی شد. یافته‌ها نشان می‌دهد آنچه از دیدگاه جامعه خبرگان اهمیت دارد، توانمندسازی اجتماعی است و شکاف عملیاتی در این بعد از توانمندسازی در جامعه محلی منطقه هورامان بیشتر قابل مشاهده است. در حالیکه از نظر جامعه محلی توانمندسازی اقتصادی اولویت اول را دارد و شکاف اجرایی در منطقه هورامان در همین بعد بارزتر است. پیشنهاد می‌شود که به منظور بهینه‌سازی طرح‌های توانمندسازی در منطقه هورامان، عواملی همچون تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، برندسازی اصولی، جذب سرمایه‌گذاران همخوان با منطقه و روش‌های اشتغال و درآمدزایی پایدار مورد توجه ویژه قرار گیرد.

تاریخ دریافت: ۱۴ خرداد ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۰ آبان ۱۴۰۲

انتشار آنلاین: ۱ تیر ۱۴۰۳

**واژه‌های کلیدی:** توانمندسازی، گردشگری میراث، منظر فرهنگی هورامان، جامعه محلی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی

**استناد:** مهاجر، بشری؛ پورفرج، اکبر؛ پورجهان، ساره (۱۴۰۳). بررسی اثر توانمندسازی جامعه محلی بر توسعه گردشگری میراث در سایت جهانی منظر فرهنگی هورامان. *فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۶ (۲): ۵۷-۷۷.

**نویسنده مسئول:** ساره پورجهان

**نشانی:** دانشجوی دکترا، گروه مدیریت گردشگری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

**تلفن:**

**پست الکترونیکی:** s\_pourjahan@atu.ac.ir

## ۱- مقدمه و بیان مسئله

در سال‌های اخیر توسعه گردشگری در مناطق روستایی و استفاده از جاذبه‌های متنوع طبیعی و فرهنگی این مناطق به عنوان یکی از راهبردهای توسعه، منبع درآمد و اشتغال‌زایی جهت رونق معیشت مردم و جوامع محلی مورد توجه قرار گرفته که علاوه بر اثرات مثبت اقتصادی، حفاظت از جاذبه‌های منحصر به فرد طبیعی و فرهنگی را نیز به دنبال دارد (یانگ، یانگ، چن، سو، ژی و شی، ۲۰۲۱). گردشگری همچنین از طریق اطلاع‌رسانی و آموزش مردم به مروج مشترک میراث فرهنگی تبدیل گشته و بدین ترتیب به گسترش ارزش‌ها و دانش سنتی به طور گسترده کمک می‌کند (اسماگیلووا، سافیولین و گافوروف، ۲۰۱۵). پایه ساختار صنعت گردشگری خدماتی بوده و بر کار نیروی انسانی استوار است؛ به همین دلیل آن را صنعتی اشتغال آفرین لقب می‌دهند و ابزاری برای توسعه اقتصادی نیز قلمداد می‌شود (رایلی، لادکین و سیواس، ۲۰۰۲). از آنجایی که جوامع محلی به عنوان اولین رابطین با گردشگران به حساب می‌آیند که از وجود گردشگری منتفع یا متضرر می‌شوند، لذا توجه به نیازها و خواسته‌هایشان حیاتی به نظر می‌رسد. در حقیقت توسعه گردشگری در جوامع محلی بدون مشارکت رهبران جامعه و مردم محلی محقق نمی‌شود و در این بین، شهروندانی امکان مشارکت در امور جامعه را دارند که قابلیت، توانمندی و ظرفیت لازم را داشته باشند (عارف، ردزوان، گیل و عارف، ۲۰۱۰).

علیرغم وجود تحقیقات متعدد در حوزه گردشگری و توانمندسازی جامعه، نظرات و دیدگاه‌های جامعه محلی در مورد توانایی گردشگری به منظور توانمندسازی جوامع، در بخش عمده‌ای از مطالعات نادیده گرفته شده است (گوهوری و ون در مروه، ۲۰۲۱). زمینه توانمندسازی جامعه و ظرفیت جامعه با یکدیگر همپوشانی دارند؛ زمانی که ظرفیت جامعه افزایش می‌یابد، به توانمندسازی افراد منجر می‌شود. نظریه توانمندسازی افراد و جامعه با توانایی‌ها و پتانسیل‌های مردم برای ایجاد مواردی که به آنها سود می‌رساند ارتباط عمیقی دارد و در واقع توانمندسازی مردم یا جامعه بر قابلیت‌های افراد و حس تعلق به مکان (ایبی زاده، ۱۴۰۱) متمرکز است. منطقه هورامان نیز پتانسیل‌های زیادی در زمینه میراث و گردشگری دارد. منظر فرهنگی هورامان که در سال ۲۰۲۱ به عنوان اثر جهانی به ثبت یونسکو رسید، طیف متنوع و غنی‌ای از آثار معنوی، طبیعی، تاریخی و میراث فرهنگی را در دل خود جای داده و با سابقه دیرینه سکونت، پیوند عمیقی با داشته‌های فرهنگی و دارایی‌های ملموس و ناملموس دارد. پژوهش پیش رو ضمن توجه به خلا موجود در مطالعات پیشین مبنی بر نادیده گرفتن دیدگاه جامعه بومی نسبت به توانمندسازی، در پی پاسخ به این سوال اصلی است که مولفه‌های مهم برای اجرای طرح‌های توانمندسازی در جامعه محلی هورامان با هدف توسعه گردشگری میراث چیست و چه شکافی میان وضعیت فعلی در این منطقه با وضعیت مطلوب وجود دارد؟ بر همین اساس این مطالعه سه هدف اصلی را دنبال می‌کند: (۱) شناسایی مولفه‌های توانمندسازی جامعه محلی در جهت توسعه گردشگری میراث در سایت جهانی منظر فرهنگی هورامان، (۲) تعیین اهمیت مولفه‌های مشخص شده در توانمندسازی جامعه محلی در جهت توسعه گردشگری میراث در منظر فرهنگی هورامان و (۳) بررسی وضعیت کنونی جامعه محلی از نظر شاخص‌های توانمندسازی در جهت توسعه گردشگری میراث در این منطقه.

## ۲- پیشینه پژوهش و ملاحظات نظری

### ۲-۱- توانمندسازی جوامع محلی

توانمندسازی در بسیاری از رشته‌ها از جمله آموزش، روانشناسی و برنامه‌ریزی توسعه مورد توجه قرار گرفته است. در ادبیات توسعه، فریدمن توانمندسازی را در خط مقدم جنبش حرکت به سوی توسعه جایگزین قرار می‌دهد که «به جای تولید و سود،

1 Yang, Yang, Chen, Su, Zhi & Xi

2 Ismagilova, Safiullin & Gafurov

3 Riley, Ladkin & Szivas

4 Aref, Redzuan, Gill & Aref

5 Gohori & van der Merwe



بر مردم و محیط آن‌ها متمرکز است» (فردمن<sup>۱</sup>، ۱۹۹۲). پس از آن مفهوم توانمندسازی در رشته‌های مختلف وارد و به یک سازه حیاتی برای درک توسعه افراد، سازمان‌ها و جوامع تبدیل شد. امروزه اهمیت توانمندسازی برای توسعه افراد و جوامع بسیار مورد توجه قرار گرفته و در حال تبدیل شدن به بخشی از زبان عامیانه رایج است (بولی و مک گیپی<sup>۲</sup>، ۲۰۱۴). در واقع مفهوم توانمندسازی اساس رویکردهای توسعه جایگزین است این مفهوم توسط کسانی که نگرش توسعه گردشگری پایین به بالا و مشارکتی دارند و یا نگران نابودی منابع و ارزش‌های بومی توسط رفتار غربی هستند، پشتیبانی می‌شود (کیترا<sup>۳</sup>، ۲۰۰۶) و به عنوان پادزهری بالقوه برای مقابله با بی‌عدالتی‌های اجتماعی به کار می‌رود (بولی و مک گیپی، ۲۰۱۴). در یک دیدگاه متضاد، توانمندسازی به عنوان نتیجه فرآیندهایی در نظر گرفته می‌شود که با هدف خنثی کردن ساختارهای اجتماعی منفی انجام می‌پذیرد، به طوری که افراد خود را دارای توانایی تأثیرگذاری بر محیط اطراف خود می‌دانند. در این دیدگاه، توانمندسازی در نتیجه تغییرات فردی، تغییرات بین فردی یا تغییرات در ساختارهای اجتماعی پدیدار می‌شود که می‌تواند بر فرد تأثیر بگذارد. این تغییرات می‌تواند در نتیجه فرآیندهای گردشگری رخ دهد (استرزلاکا و ویکز<sup>۴</sup>، ۲۰۱۵). به طور خاص، شیوه‌های گردشگری این پتانسیل را دارند که به افراد کمک کنند تا مسئول عوامل مؤثر بر زندگی‌شان (مانند درآمد، دسترسی‌های سیاسی، هویت، انسجام جامعه) شوند (کول<sup>۵</sup>، ۲۰۰۶).

در واقع یکی از جنبه‌های مهم برنامه ریزی که در رویکردهای جدید به آن توجه شده است، مشارکت جامعه محلی<sup>۶</sup> در فرآیند برنامه ریزی و تصمیم سازی است. جوامع سالم و پر رونق سنگ بنای یک صنعت گردشگری موفق هستند. این رویکرد بر اصل انجام برنامه ریزی برای جامعه محلی و ساکنین بومی استوار است. بر این اساس باید فرصت همکاری به آنان داده شود تا برای آینده خود و نوع توسعه مدنظرشان تصمیم گیری نمایند (حسن پور و داغستانی، ۱۳۹۵). مفهوم مشارکت که پایه اصلی برنامه ریزی مشارکتی را شکل می‌دهد، عبارت است از فعالیت‌های اداری و داوطلبانه‌ای که از طریق آن اعضای یک جامعه در امور محله، شهر، یا روستای خود شرکت می‌کنند و به صورت مستقیم یا غیر مستقیم در شکل دادن به حیات اجتماعی خود سهیم می‌شوند (اجلالی و همکاران، ۲۰۱۹: ۱۳۹۶). دو نوع رویکرد مشارکتی مربوط به تعیین سرنوشت و توانمندسازی وجود دارد، آنهایی که مربوط به کارآیی برنامه‌ها هستند و آنهایی که بر یادگیری متقابل تأکید دارند. در هر دو نوع مشارکت مردم محلی در تصمیم گیری‌ها مشهود است و توسعه در صورتی محقق می‌شود که نگاه از پایین به بالا هم وجود داشته باشد (هایوود<sup>۷</sup>، ۲۰۰۰).

## ۲-۲- توانمندسازی در توسعه گردشگری

اگرچه اصطلاح توانمندسازی در رشته‌های مختلف کاربرد دارد، با این حال در زمینه توسعه گردشگری به عنوان فرآیندی چند بعدی در نظر گرفته می‌شود. فرایندی که جوامع گردشگری محور را به یک ابزار مشورتی مجهز می‌کند که نتایج آن به طور مستقیم به نفع جامعه و اعضای آن است (پتريک<sup>۸</sup>، ۲۰۰۷) و کاهش فقر در جوامع را نیز به دنبال دارد (توکاموشابا<sup>۹</sup>، ۲۰۱۱). در زمینه توسعه گردشگری و جامعه محلی، توانمندسازی به فرآیندی اشاره دارد که جامعه محلی را قادر می‌سازد قدرت جمع‌آوری منافع برای نیازهای خود، تصمیم‌گیری، اقدام و کنترل تغییرات برای رسیدن به عدالت اجتماعی را به دست آورد (شلهورن<sup>۱۰</sup>، ۲۰۱۰). برای توانمند کردن افراد محلی به منظور بهره مند شدن از فرصت‌های حاصل از توسعه گردشگری، ظرفیت‌سازی جامعه

1 Freedman

2 Boley, & McGehee

3 Cater

4 Strzelecka, & Wicks

5 Cole

6 community involvement

7 Haywood

8 Petrić

9 Tukamushaba

10 Schellhorn

محلی ضروری است (عارف و همکاران، ۲۰۱۰). به طور خلاصه اگر گردشگری بخواهد از طریق توسعه جامعه موفق شود، توانمندسازی نباید فقط در سطح شعار باقی بماند (ریچاردز و هال، ۲۰۰۰).

در تحقیقات مربوط به توانمندسازی در گردشگری، بحث مشارکت از اهمیت بالایی برخوردار است. اما برخی معتقدند که مشارکت به تنهایی کافی نیست و ساکنان باید توانمند شوند تا گردشگری، پایدار در نظر گرفته شود (پتريک، ۲۰۰۷). توانمندسازی ساکنان نشان می‌دهد که پایان پلکان مشارکت جایی است که اعضای یک جامعه، نمایندگانی فعال در جهت تغییر باشند و توانایی پیدا کردن راه حل برای مشکلات خود، تصمیم‌گیری، اجرای اقدامات و ارزیابی راه حل‌های خود را داشته باشند (کول، ۲۰۰۶). بنابراین می‌توان توانمندسازی را عالی‌ترین شکل مشارکت اجتماعی دانست که بالاتر از مشارکت جامعه قرار می‌گیرد و در آن ساکنان نه تنها در فرآیند برنامه‌ریزی، بلکه در کنترل آن نیز دخالت دارند (بولی و مک گیپی، ۲۰۱۴).

### ۳-۲- ابعاد توانمندسازی در گردشگری

توانمندسازی می‌تواند اشکال مختلفی داشته باشد که ممکن است به طور مساوی در یک جامعه به اشتراک گذاشته نشود (اسکیوانز، ۱۹۹۹). در حالیکه برخی توانمندسازی را به عنوان یک بعد فراگیر متمرکز بر «قدرت سیاسی» می‌بینند (استرزلکا و ویکز، ۲۰۱۵)، برخی نیز دیدگاه چند بعدی را قبول دارند که از تفسیر چند بعدی ادبیات روانشناسی و توسعه از توانمندسازی برای داشتن مؤلفه‌های روانشناختی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ناشی می‌شود (اسکیوانز، ۱۹۹۹). راموس و پرایدو<sup>۵</sup> حتی بعد زیست محیطی توانمندسازی را برای برجسته کردن توانایی جامعه در حفظ منابع طبیعی خود اضافه کرده‌اند. با مقیاس‌های کمی که فقط برای ابعاد روان‌شناختی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی توانمندسازی توسعه یافته‌اند، بررسی ادبیات و توسعه فرضیه‌های بعدی محدود می‌شود تا فقط بحث در مورد این چهار بُعد و روابط آن‌ها با حمایت ساکنان از گردشگری را شامل شود (راموس و پرایدو، ۲۰۱۴).

**توانمندسازی روانشناختی:** توانمندسازی روانشناختی در گردشگری به توانایی گردشگری به تجدید حس غرور ساکنان درباره ارزش جهانی فرهنگ و محیط زیستشان اشاره دارد. این نوع توانمندسازی به جوامع در ارزیابی مجدد ارزش فرهنگ و محیط خود کمک می‌کند و منجر به افزایش اعتماد به نفس و غرور ساکنان خواهد شد که به عنوان یکی از مهم‌ترین مزایای غیراقتصادی گردشگری پایدار شناخته می‌شود (استرونزا و گوردیلو، ۲۰۰۸). توانمندسازی روانشناختی زمانی رخ می‌دهد که ابتکارات گردشگری، عزت نفس ساکنین، غرور در فرهنگ محلی و احساس توانایی ایفای نقش‌های جدید در جوامع خود را ارتقا دهد (راموس و پرایدو، ۲۰۱۴). اسکیوانز این بعد از توانمندسازی را به عنوان یک عنصر ضروری از یک مقصد گردشگری موفق قرار می‌دهد (اسکیوانز، ۱۹۹۹) و به نظر می‌رسد که هر چه ساکنان خود را از طریق گردشگری از نظر روانی توانمندتر بدانند، احتمالاً بیشتر از گردشگری حمایت خواهند کرد (بولی و مک گیپی، ۲۰۱۴). گردشگری این قدرت را دارد که چشم انداز فرهنگی محلی را شکل دهد و در نتیجه بر هویت‌های فرهنگی و مکانی تأثیر بگذارد (جوکلای، ۲۰۱۴). این حمایت از گردشگری به ویژه در مقاصد دورافتاده روستایی که تعامل با مردم محلی، بخش اصلی تجربه گردشگری است اهمیت دارد (کول، ۲۰۰۶). بنابراین، جالب است که ببینیم آیا توانمندسازی روانی بر حمایت ساکنان از گردشگری تأثیر می‌گذارد یا خیر.

**توانمندسازی اجتماعی در گردشگری:** توانمندسازی اجتماعی در زمینه گردشگری زمانی به وجود می‌آید که فرد احساس کند گردشگری ارتباط او با جامعه را افزایش داده است (اسکیوانز، ۱۹۹۹). توانمندسازی اجتماعی نقش مهمی در کمک به ایجاد همکاری‌های اجتماعی ایفا می‌کند؛ همکاری‌هایی که مردم را فراهم می‌آورد تا با یکدیگر بر روی منافع و مسائل مشترکشان کار کنند (جو، ووسنام، استرزلکا و بولی، ۲۰۲۰). به گفته فریدمن (۱۹۹۲)، قدرت اجتماعی در قالب مهارت‌ها، دانش و روابط

1 Richards & Hall

2 Petrik

3 Boley, & McGehee

4 Scheyvens

5 Ramos, & Prideaux

6 Stronza, & Gordillo

7 Jokelaa

8 Joo, D., Woosnam, K. M., Strzelecka, M., & Boley

اجتماعی، مهم‌ترین شکل توانمندسازی است و مبنای توانمندسازی سیاسی و روان‌شناختی را نیز فراهم می‌کند. حمایت ساکنان برای استقبال از گردشگران ضروری است و حضورشان برای فراهم کردن یک تجربه با کیفیت بسیار مهم است. در بسیاری از موارد، سرمایه اجتماعی محصول نهایی توانمندسازی اجتماعی است و زمانی افزایش پیدا می‌کند که اعضای جامعه احساس کنند به صورت اجتماعی توانمند شده‌اند و در نتیجه در ترویج سرمایه اجتماعی از طریق شبکه‌ها و تحرک منابع سازمان‌یافته شرکت کنند. چنین فرایندی متعاقباً انسجام جامعه را افزایش خواهد داد (بولی و مک گیپی، ۲۰۱۴).

**توانمندسازی سیاسی در گردشگری:** بعد سیاسی توانمندسازی رایج‌ترین جنبه مورد مطالعه در مطالعات گردشگری است (استرزلاکا، بولی و استرزلاکا، ۲۰۱۷). در چارچوب گردشگری، توانمندسازی سیاسی زمانی حاصل می‌شود که تمام اعضای جامعه به صورت مساوی قادر به اشتراک‌گذاری نگرانی‌های خود در مورد توسعه باشند (اسکیوانز، ۱۹۹۹). از مهم‌ترین مزایای گردشگری جامعه‌محور می‌توان به "اثر کاتالیزوری مشارکت" در توانمندسازی سیاسی اشاره کرد که با توزیع عادلانه منافع اقتصادی گردشگری و تمرکز جمعی و همچنین رهبری قوی گره خورده است (استرونزا و گوردیلو، ۲۰۰۸). در واقع ساکنان باید مسیر توسعه گردشگری منطقه خود را تعیین کنند و این امر مستلزم دست داشتن سیاسی و دخالت در تصمیم‌گیری‌های توسعه گردشگری است (اسکیوانز، ۱۹۹۹).

**توانمندسازی اقتصادی در گردشگری:** رابطه مثبت بین ادراکات گردشگری و اتکای اقتصادی به بخش گردشگری ثابت‌ترین یافته در طول سال‌ها بوده است (استرزلاکا و همکاران، ۲۰۱۷). بعد اقتصادی حدی را در نظر می‌گیرد که جامعه میزبان از لحاظ اقتصادی به واسطه توسعه گردشگری توانمند شده است. توانمندسازی اقتصادی زمانی حاصل می‌شود که پول و منافع اقتصادی حاصل از گردشگری در میان بسیاری از خانواده‌های جامعه از طریق شبکه توزیعی جامعه تقسیم شود و زمانی به شکل کامل رخ می‌دهد که اعضای جامعه محلی قادر به شرکت در فعالیت‌های گردشگری باشند و محصولات و تولیداتشان مصرف شود. همچنین وجوه به دست آمده به واسطه فعالیت‌های گردشگری برای پروژه‌های توسعه جامعه، از جمله توسعه خدمات اجتماعی و زیرساخت‌ها خرج شود (تیموتی<sup>۱</sup>، ۲۰۰۷). بنابراین توانمندسازی اقتصادی را می‌توان هم به کسب سود و هم به ارائه راه حل جهت معضل بیکاری و توسعه کلی منطقه مربوط دانست (وینکلر و زیمرمن<sup>۲</sup>، ۲۰۱۴).

### ۲-۳- گردشگری میراث

در مقایسه با گذشته، امروزه گردشگران کمتر به شیوه‌های سنتی گردشگری، دریا، ماسه و خورشید علاقه‌مند هستند (OECD, ۲۰۱۲). چنین تغییری در ذائقه گردشگران، تقاضا برای گردشگری میراث را افزایش داده و آن‌ها را به سوی کسب تجربه‌های معنادار و به یاد ماندنی‌تر سوق داده است (تیموتی، ۲۰۱۱؛ گورسوی، آکوا و آتسیز<sup>۳</sup>، ۲۰۲۱). ارتقا سطح تقاضا برای گردشگری میراث سبب شده است تا این گونه از گردشگری، سهم قابل توجهی را در اقتصاد محلی و ملی بیابد و به عنوان یکی از رو به رشدترین بخش‌های گردشگری محسوب شود (پوریا، باتلر و ایری<sup>۴</sup>، ۲۰۰۳؛ هالیوود، بولان و مک ماهون بیٹی<sup>۵</sup>، ۲۰۱۷؛ نگوین و چونگ<sup>۶</sup>، ۲۰۱۵). پالمر<sup>۷</sup> در سال ۱۹۹۹ از مفهوم "میراث" با عنوان "همه‌دهه ۱۹۹۰"<sup>۸</sup> یاد کرد. از دیدگاه مک کرچر و دو کراس<sup>۹</sup>، میراث به عنوان یک مفهوم گسترده شامل دارایی‌های ملموس (طبیعی و فرهنگی، مکان‌های تاریخی، دربرگیرنده مناظر، مکان‌ها و محیط‌های ساخته شده) و دارایی‌های ناملموس (مجموعه‌ها، گذشته فرهنگی و شیوه‌های مستمر دانش و تجربیات زیستی) است (مک کرچر و دوکراس<sup>۹</sup>، ۲۰۰۵). محوریت اصلی تعریف گردشگری میراث وجود عناصری از گذشته بشر است که به عنوان یک منبع متضمن خلق انگیزه در بخشی از گردشگراند (تیموتی، ۲۰۱۱). ریچاردز گردشگری میراثی را اینگونه تعریف

1 Timothy

2 Winkler, Zimmermann

3 Gursoy, Akova & Atsiz

4 Poria, Butler & Airey

5 Hollywood, Bolan & McMahon-Beattie

6 Nguyen & Cheung

7 Palmer

8 Buzz" word of the 1990's

9 McKercher & Du Cros



می‌کند: «حرکت افراد به سمت جاذبه‌های فرهنگی دور از محل زندگی عادی، با هدف جمع‌آوری اطلاعات و تجربیات جدید برای ارضای نیازهای فرهنگی خود» (ریچاردز<sup>۱</sup>، ۲۰۰۱: ۳۷). زمانی که یک سایت میراثی به عنوان میراث جهانی<sup>۲</sup> معرفی می‌گردد، علاوه بر آنکه به رسمیت شناخته می‌شود، از موقعیت ویژه، کیفیت ادراک شده و اصالت نیز برخوردار خواهد شد (رایان و سیلوانتو<sup>۳</sup>، ۲۰۰۹). بنابراین علاوه بر الزامات مدیریتی ویژه چنین مناطقی، مشارکت و توانمندسازی جامعه محلی در منطقه میراث جهانی، به عنوان ضرورت‌های انکار ناپذیر مطرح می‌گردد. به منظور تقویت توانمندسازی جامعه در توسعه گردشگری میراث، افزایش آگاهی جوامع از ابتکار عمل گردشگری میراث و اطلاع از فرآیندهای مناسبی که به موجب آن گروه‌های ذینفع جامعه را می‌توان به فرصت‌های توانمندسازی دعوت کرد، ضرورت دارد. به این ترتیب قدرت نه تنها به اعضای جامعه که به حاشیه رانده شده‌اند توانایی کنترل منابع ارزشمند و توسعه گردشگری میراث را می‌دهد، بلکه این امکان را فراهم می‌کند تا به عنوان افراد تاثیرگذار و تعیین‌کننده، تمایل بیشتری برای مشارکت در توسعه پایدار گردشگری داشته باشند که همین امر نهایتاً به ارتقا سطح مشارکت جامعه محلی در فرایند گردشگری پایدار میراث کمک خواهد نمود (لی و هانتز<sup>۴</sup>، ۲۰۱۵).

### منطقه مورد مطالعه

منطقه کوهستانی هورامان در غرب ایران و استان کردستان، مشتمل بر چندین شهر کوچک و روستاهای متعدد کردنشین است. مردم محلی منطقه که به هورامی (اورامی) معروفند با گویش کردی که مربوط به زبان زرتشتی اوستایی است، سخن می‌گویند. به دلیل شرایط کوهستانی منطقه، هوا در زمستان بسیار سرد است. علیرغم وجود محدودیت‌هایی که به لحاظ اقلیمی و مناظر سنگی و صخره‌ای وجود دارد، باغ‌های انار، انجیر و توت در این منطقه فراوان است (قادری و هندرسون<sup>۵</sup>، ۲۰۱۲). بخش عمده‌ای از منطقه هورامانات در ایران در استان‌های کردستان و کرمانشاه واقع شده و از غرب به کردستان عراق منتهی می‌شود. منطقه هورامانات در ایران شامل دو بخش شمالی و جنوبی است. بخش شمالی در محدوده شهرستان‌های مریوان، کامیاران و سروآباد در استان کردستان و بخش جنوبی در استان کرمانشاه و در محدوده شهرستان‌های ثلاث باباجانی، روانسر، پاره و جوانرود قرار دارد (ولدبیگی، ۱۳۸۸). این محیط کوهستانی در میانه زاگرس ارزش‌های منحصر به فرد طبیعی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی به عنوان آثار ملموس و ناملموس فرهنگی در خود جای داده است و در سال ۲۰۲۱، به عنوان منظر فرهنگی در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت رسید. منظر فرهنگی هورامان در دل خود گنجینه‌ای از میراث طبیعی، رودخانه‌ها، آبشارها، پوشش گیاهی و جانوری و نیز میراث فرهنگی معنوی غنی همچون آداب و رسوم، موسیقی، شیوه‌های برپایی جشن‌ها و مراسم، زیارت، صنایع دستی و آثار فرهنگی را دارد که دارای ارزشهای فرهنگی، معنوی، مذهبی و الهام‌بخش هستند و رابطه نزدیکی با یکدیگر دارند. آنها ممکن است به صورت قابل توجهی متفاوت از یکدیگر باشند و زیرمجموعه ارزش‌های ناملموس قرار می‌گیرند. وجود انسان‌های مقدس، مکان‌ها و آیین‌های مرتبط با آن یکی از مهمترین ارزش‌های معنوی در منطقه هورامان و علی‌الخصوص هورامان تخت است. پیر شالیار یکی از شخصیت‌های مقدس و اسطوره‌ای در هورامان است که خانه، آرامگاه و چله‌خانه منسوب به وی از مکان‌های مقدس منطقه محسوب می‌شود. آیین‌ها و سنت‌های مربوط به برگزاری مراسم پیرشالیار از گذشته تا به امروز تداوم یافته است. این مراسم مانند بسیاری از مراسم‌های مذهبی در دنیا، بامشارکت مردم بومی، هر ساله برگزار می‌شود. وجود درختان مقدس که بیشتر درخت بنه (پسته وحشی) است نشان از پیوند عمیق باورهای معنوی مردم با طبیعت است. در هورامان نظام‌های مدیریت بومی از جمله مدیریت منابع آب، منسوب به پیرشالیار هستند و منظم بودن این نظام‌های مدیریتی برای مردمان بومی حالتی معنوی و مقدس دارد. آیین‌ها و مراسم‌های ویژه اجتماعی از جمله مراسم پیرشالیار و مراسم کمسای با مشارکت اجتماعی مردم بومی برگزار می‌شوند (فدائی نژاد بهرام‌جردی و همکاران، ۱۳۹۶).

1 Richards

2 WHS (World Heritage Site)

3 Ryan & Silvano

4 Li & Hunter

5 Ghaderi & Henderson

### ۳- روش پژوهش

پژوهش پیش رو به شکل آمیخته (ترکیب کیفی و کمی) پیاده‌سازی شده است. استفاده از این روش پژوهش در مطالعات گردشگری در طی سال‌های اخیر و در بررسی ابعاد متعددی از گردشگری رواج یافته است (خو-لاتیمور، مورا و یونگ<sup>۲</sup>، ۲۰۱۹). روش آمیخته به عنوان "پارادایم سوم پژوهش" (جانسون و اونوگبوزی<sup>۳</sup>، ۲۰۰۴)، فرصت‌هایی غنی برای اعتبار سنجی متقابل داده‌ها فراهم می‌کند (بورور و هانت<sup>۴</sup>، ۲۰۰۶). به منظور حصول اهداف مطالعه، این پژوهش در سه فاز کلی طراحی شده است. جامعه آماری فاز اول پژوهش، متخصصان و کارشناسان مرتبط با حوزه توانمندسازی، میراث فرهنگی و گردشگری بوده‌اند که با منطقه هورامان آشنایی داشته‌اند. این آشنایی در قالب انجام پژوهش، مقاله، طرح یا آموزش در منطقه می‌باشد. بر همین اساس مصاحبه نیمه ساختاریافته‌ای از ۱۵ نفر از متخصصان و کارشناسان به عنوان نمونه صورت گرفت. این نمونه شامل تعدادی از اساتید و مدرسین رشته مدیریت گردشگری دانشگاه کردستان، کارشناسان میراث فرهنگی و گردشگری استان کردستان و منظر فرهنگی هورامان، مدرسین و تسهیلگران دوره‌های توانمندسازی در روستاها می‌باشد که پیشینه همکاری در پروژه‌های توانمندسازی جامعه بومی در منظر فرهنگی هورامان را داشته‌اند. در این مرحله، داده‌های حاصل از مصاحبه، با استفاده از تکنیک تحلیل محتوای کیفی و کدگذاری گزینشی، محوری و باز با بهره‌گیری از نرم‌افزار مکس کیودا<sup>۵</sup> و نیز کدگذاری دستی مورد تحلیل قرار گرفت و شاخص‌های مد نظر کارشناسان در جهت توانمندسازی جامعه بومی به منظور توسعه گردشگری میراث در منظر فرهنگی هورامان استخراج گردید (جدول ۱). حاصل این کدگذاری، ۴ کد گزینشی، ۱۲ کد محوری و ۵۶ کد باز بوده است. در فاز دوم پژوهش، کدهای حاصل از تحلیل محتوای مصاحبه‌ها که در جهت توانمندسازی جامعه بومی هورامان در توسعه گردشگری میراث از مصاحبه با اساتید و کارشناسان و متخصصین امر استخراج گردیده بود، به منظور کمی‌سازی، به شکل پرسشنامه در اختیار همان نمونه (خبرگان و کارشناسان) قرار گرفت تا اهمیت هر یک از مقوله‌ها در پیاده‌سازی طرح‌های توانمندسازی و توسعه گردشگری میراث از نظر جامعه خبرگان تعیین گردد. این پرسشنامه شامل ۵۶ سوال بود که منعکس‌کننده کدهای باز پژوهش است. بعلاوه از متخصصان خواسته شد تا بر اساس کدهای مذکور، به وضعیت کنونی منطقه هورامان به عنوان اثر ثبت شده جهانی از لحاظ توانمندسازی نیز امتیاز بدهند. به منظور تحلیل پرسشنامه در این مرحله، از آمار استنباطی و نرم‌افزار اسپاس<sup>۶</sup> استفاده شد.

در فاز سوم پژوهش پرسشنامه‌ای بر اساس کدهای محوری حاصل از فاز اول تهیه شد که شامل ۱۲ سوال اصلی و ۴ سوال جمعیت‌شناختی بود. این پرسشنامه میان نمونه‌ای از جامعه محلی توزیع شد و پرسش‌شوندگان می‌بایست به هر یک از سوالات از دو جنبه "میزان اهمیت شاخص" و نیز "میزان اجرایی شدن شاخص" در منطقه هورامان پاسخ می‌دادند. مقایسه یافته‌های حاصل از این فاز با یافته‌های حاصل از فاز دوم، به شکل قابل توجهی امکان بررسی و تطبیق نگرش‌های خبرگان و کارشناسان را با جامعه محلی فراهم می‌کند.

### ۴- تحلیل یافته‌ها

با توجه به اینکه پژوهش در سه فاز اصلی رخ داده است، یافته‌های حاصل از هر بخش به ترتیب در ذیل ارائه می‌گردد.

#### - یافته‌های فاز اول پژوهش

نتایج آمار توصیفی متغیرهای جمعیت‌شناختی حاصل از نمونه خبرگان و کارشناسان پژوهش به شرح زیر است: ۸۶.۶۶ درصد از پاسخ‌دهندگان (۱۳ نفر) مرد و ۱۳.۳ درصد از پاسخ‌دهندگان (۲ نفر) زن هستند. به لحاظ سنی مجموع غالب جمعیت پاسخ‌دهندگان (۶۶.۶ درصد) از پاسخ‌دهندگان دارای سن ۳۰ تا ۵۰ سال هستند. همانطور که اشاره شد، در فاز اول پژوهش از نمونه‌ای

- 1 Mix Method
- 2 Khoo-Lattimore, Mura & Yung
- 3 Johnson & Onwuegbuzie
- 4 Brewer & Hunter
- 5 MAXQDA
- 6 SPSS

از جامعه کارشناسان و خبرگان مصاحبه نیمه‌ساختار به عمل آمد و با بهره‌گیری از تکنیک تحلیل محتوا، کدهای باز، محوری و گزینشی تعیین گردید. نتایج این فاز در جدول ۱ آمده است. لازم به ذکر است به منظور خلاصه‌سازی و شناسایی کدها در جدول بعدی مقاله، از شماره کدهای E, S, P و C استفاده شده است.

جدول ۱- پارامترهای توانمندسازی جامعه محلی از منظر توسعه گردشگری میراث از دیدگاه کارشناسان

شماره کد	درصد فراوانی	فراوانی	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری گزینشی
E1	۳۳.۳	۵	ایجاد بازارچه‌های محلی به منظور گسترش اشتغال جامعه محلی در فروش محصولات سنتی، فرهنگی و بومی	اشتغال	توانمندسازی اقتصادی
E2	۱۳.۳۲	۲	تشکیل تعاونی‌ها و توسعه صندوق‌های مالی جهت گسترش مشاغل مرتبط با گردشگری، به‌ویژه گردشگری میراث		
E3	۱۹.۹۸	۳	تامین زمین‌های مناسب جهت اشتغال زنان و جوانان در حوزه گردشگری میراث		
E4	۵۳.۲۸	۸	ایجاد زمین‌های لازم برای به کارگیری نیروی کار بومی		
E5	۲۶.۶۴	۶	فراهم نمودن فرصت‌های شغلی متنوع محلی		
E6	۳۹.۹۶	۴	سنجش نیازهای مورد نظر گردشگران میراث، خلق و ارائه محصولات جدید فرهنگی و صنایع دستی با هدف ارائه به این نوع گردشگران	کارآفرینی	
E7	۲۶.۶۴	۴	ایجاد کسب و کارهای گردشگری خانوادگی		
E8	۱۹.۹۸	۳	ارتقا بسترهای خلاقیت در حوزه کسب و کارهای گردشگری		
E9	۳۹.۹۶	۶	خود اشتغالی	سرمایه‌گذاری	
E10	۶۶.۶	۱۰	ترغیب مردم محلی و بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در کسب و کارهای گردشگری مثل کارگاه‌های تولید صنایع دستی، محصولات محلی، غذاهای سنتی، اقامت‌گاه‌های بومگردی و ...		
E11	۳۳.۳	۵	ایجاد زمین‌های مناسب برای معیشت پایدار جامعه محلی		
E12	۱۹.۹۸	۳	سرمایه‌گذاری بر داشته‌های فرهنگی و میراث از طریق بازاریابی		
E13	۱۹.۹۸	۳	تامین زیرساخت‌های لازم جهت توسعه گردشگری میراثی		

E14	۲۶.۶۴	۴	ایجاد پارکینگ های مناسب جهت پارک خودرو	درآمد	
E15	۳۳.۳	۵	تخصیص وام های بدون بهره یا کم بهره به جامعه محلی با هدف توسعه کسب و کارهای گردشگری		
E16	۳۳.۳	۵	افزایش توجه دولت و توسعه طرح های ملی و بین المللی توانمندسازی		
E17	۶۶.۶	۱۰	کمک به درآمد خانواده ها		
E18	۴۶.۶۲	۷	جایگزینی درآمدهای حاصل از گردشگری به جای شغل های کاذب		
E19	۱۹.۹۸	۳	افزایش درآمد بانوان		
E20	۳۳.۳	۵	ایجاد توازن درآمدها و عدالت اقتصادی		
E21	۱۳.۳۲	۲	گسترش زمینه های امرار معاش جامعه محلی در گردشگری میراث	اعتماد و انسجام	
E22	۳۳.۳	۵	ایجاد حس اعتماد در جامعه محلی		
S2	۳۹.۹۶	۶	ارتباط با افراد مهم و تاثیر گذار در جامعه محلی برای توسعه آموزش ها		
S3	۳۳.۳	۵	ارتقا انسجام اجتماعی در جامعه محلی	آموزش	توانمندسازی اجتماعی
S4	۷۳.۲۶	۱۱	آموزش به جامعه محلی به منظور آگاهی و حفاظت از داشته های میراثی و هویتی		
S5	۶۶.۶	۱۰	آموزش جامعه محلی در مورد نحوه برخورد با گردشگران		
S6	۲۶.۶۴	۴	آموزش مسئولان منطقه		
S7	۵۳.۲۸	۸	برپایی کارگاه های توانمندسازی برای جامعه محلی		
S8	۴۶.۶۲	۷	ارتقا زمینه های مشارکت زنان و جوانان	مشارکت اجتماعی	
S9	۱۹.۹۸	۳	همکاری بخش های دولتی، خصوصی و مردم نهاد برای توسعه گردشگری میراث		
S10	۴۶.۶۲	۷	تشویق مردم محلی به سهیم شدن در تصمیم گیری ها و فعالیت های مرتبط با توسعه گردشگری میراث		
S11	۳۹.۹۶	۶	تلاش برای حفاظت از میراث بومی با کمک جامعه محلی		

S12	۱۳.۳۲	۲	تقویت فرهنگ مهمان نوازی بومی و گردشگر پذیری در منطقه	مهارت	
S13	۱۹.۹۸	۳	آموزش به جامعه محلی در مورد اصول و ابعاد پایداری فرهنگی گردشگری		
S14	۳۹.۹۶	۶	آموزش جامعه محلی به منظور توسعه مهارت برای ایجاد شایستگی مشارکتی از طریق حل مسئله گروهی و اقدام جمعی در تصمیم های توسعه گردشگری میراث		
S15	۳۳.۳	۵	آموزش بومیان برای فعالیت به عنوان راهنما و بلد محلی		
S16	۱۳.۳۲	۲	ارتقا توانایی مردم محلی برای کار با یکدیگر، سازمان دهی و بسیج منابع برای حل مشکلات مشترک		
S17	۳۹.۹۶	۶	افزایش مهارت در تعاملات اجتماعی با گردشگران		
P1	۴۶.۶۲	۷	آگاهی جامعه محلی از ارزش داشته های محلی میراث و تلاش برای حفاظت از آن		
P2	۲۶.۶۴	۴	ایجاد زمینه تبادل فرهنگی و کاهش تعارض با گردشگران		
P3	۱۹.۹۸	۳	ارتقا دیدگاه های جامعه محلی نسبت به حقوق خود		
P4	۳۳.۳	۵	آگاهی نسبت به ارزش اعتباراتی که به جامعه تخصیص داده می شود و راه های خرج آن در جهت توسعه میراث و گردشگری		
P5	۴۶.۶۲	۷	افزایش حس غرور و افتخار نسبت به هویت فرهنگی در جامعه محلی		
P6	۷۹.۹۲	۱۲	افزایش توجه به هویت و دارایی های فرهنگی و میراثی منحصر به فرد جامعه بومی (همچون آداب و رسوم، معماری، غذا، لباس ها و آیین های سنتی و ...)	هویت بخشی	
P7	۷۳.۲۶	۱۱	تلاش جامعه محلی برای حمایت و حفاظت از میراث فرهنگی		
C1	۵۹.۹۴	۹	تصمیم گیری و تعیین سیاست با مشارکت جامعه محلی (خود اتکایی محلی)		مشارکت در تصمیم گیری
C2	۴۶.۶۲	۷	بهره گیری از نگرش ها، نگرانی ها و دیدگاه های بومیان در تعیین تصمیم ها		
C3	۱۹.۹۸	۳	شناسایی رهبران و افراد تاثیرگذار محلی به منظور پیشبرد تصمیم گیری ها		



C4	۲۶.۶۴	۴	ایجاد استقلال در تصمیم گیری ها برای جامعه محلی	توازن قدرت
C5	۱۹.۹۸	۳	افزایش قدرت افراد محلی	
C6	۳۳.۳	۵	تغییر در توازن قدرت	
C7	۱۹.۹۸	۳	حمایت از سازمان های محلی و مردم نهاد	
C8	۳۳.۳	۵	مدیریت تعارض در جامعه محلی	
C9	۱۹.۹۸	۳	دسترسی به اطلاعات در فرایند تصمیم گیری در مورد گردشگری	

مطابق جدول ۱، چهار کد گزینشی توانمندسازی اقتصادی، توانمندسازی اجتماعی، توانمندسازی روانشناختی و توانمندسازی سیاسی برای توسعه گردشگری میراث در منظر فرهنگی هورامان استخراج گردید. هر یک از کدهای گزینشی دارای کدهای محوری در زیرمجموعه هستند (۵۴ کد محوری). توانمندسازی اقتصادی با چهار کد محوری "اشتغال"، "سرمایه گذاری"، "درآمد" و "کارآفرینی"، توانمندسازی اجتماعی با چهار کد محوری "اعتماد و انسجام"، "آموزش"، "مشارکت" و "مهارت"، کد گزینشی توانمندسازی روانشناختی با دو کد محوری "آگاهی" و "هویت بخشی" و نهایتاً کد توانمندسازی سیاسی با دو کد محوری "مشارکت در تصمیم گیری" و "توازن قدرت" از مصاحبه با نمونه خبرگان و کارشناسان به دست آمد. همانطور که در جدول نیز نشان داده شده است، هر یک از کدهای محوری، تعدادی کد باز به عنوان زیرمجموعه دارند که فراوانی آنها بر اساس تحلیل محتوا در جدول ۱ ذکر شده است. مطابق این جدول کدهایی چون "افزایش توجه به هویت و دارایی های فرهنگی و میراثی منحصر به فرد جامعه بومی" با ۷۹.۹۲ درصد فراوانی، "آموزش به جامعه محلی به منظور آگاهی و حفاظت از داشته های میراثی و هویتی" و "تلاش جامعه محلی برای حمایت و حفاظت از میراث فرهنگی" با ۷۳.۲۶ درصد فراوانی، "ترغیب مردم محلی و بخش خصوصی برای سرمایه گذاری در کسب و کارهای گردشگری" و "کمک به درآمد خانواده ها" با ۶۶.۶ درصد فراوانی، مهم ترین مقوله های تاثیرگذار در اقدامات توانمندسازی از نظر کارشناسان و خبرگان تشخیص داده شدند.

#### - یافته های فاز دوم پژوهش

در فاز دوم پژوهش کدها به شکل پرسشنامه در اختیار متخصصان قرار گرفت تا میزان اهمیت هر یک مقوله ها در پیاده سازی طرح های توانمندسازی و توسعه گردشگری میراث و نیز شکاف موجود میان وضعیت کنونی منطقه هورامان با وضعیت مطلوب، تعیین گردد. به منظور دستیابی به این هدف، از آمار استنباطی و آزمون های پارامتریک استفاده شد. بر همین اساس ابتدا آزمون نرمالیتی برای کدها انجام شد. نتایج این سنجش بیانگر آن است که توزیع داده ها برای تمام مقوله ها نرمال بوده و بنابراین از آزمون t-استیودنت جهت بررسی میزان اهمیت کدهای تعیین شده استفاده گردید. مطابق نتایج به دست آمده، از آنجا که سطح معنی داری کمتر از مقدار خطای ۰.۰۵ است بنابراین می توان گفت که کدهای محوری دارای میانگینی بیشتر از ۵ هستند و این به معنای اهمیت مقوله های تعیین شده در توانمندسازی جامعه محلی برای توسعه گردشگری میراث در منطقه هورامان است. همچنین جهت رتبه بندی کدهای محوری دوازده گانه تحقیق از آزمون فریدمن استفاده شده است. مطابق آزمون کای دو، سطح معناداری محاسبه شده کمتر از خطای ۰.۰۵ است، می توان گفت بین متغیرهای تحقیق از نظر تأثیرگذاری و اهمیت تفاوت معناداری وجود دارد. ترتیب اولویت هر یک از شاخص ها با توجه به میانگین رتبه آنها در جدول ۲ آمده است. مطابق یافته ها، از دیدگاه کارشناسان توانمندسازی اجتماعی در اولویت اول قرار دارد و سپس به ترتیب توانمندسازی اقتصادی، توانمندسازی روانشناختی و نهایتاً توانمندسازی سیاسی در اولویت های بعدی قرار دارند.

جدول ۲- نتایج آزمون فریدمن برای کدهای محوری تحقیق از دیدگاه خبرگان

رتبه	میانگین رتبه‌های	متغیر/ کد شاخص
۱	۷.۲۳	آموزش
۲	۶.۱۴	سرمایه‌گذاری
۳	۵.۱۸	مهارت
۴	۴.۸۵	اشتغال و درآمد
۵	۴.۵۸	هویت‌بخشی
۶	۴.۰۷	مشارکت اجتماعی و مشارکت در تصمیم‌گیری
۷	۳.۳۸	توازن قدرت/ آگاهی

در بخش دیگر این فاز وضعیت کنونی منطقه بر اساس کدهای مشخص شده، بر اساس نظر متخصصان تحلیل شد تا شکاف میان وضعیت فعلی جامعه محلی منطقه از نظر کدهای توانمندسازی با وضعیت مطلوب مورد بررسی قرار گیرد. بدین منظور از آزمون مقایسات زوجی کدها بهره گرفته شد. این آزمون برای داده‌هایی به کار می‌رود که از یک نمونه مشخص، در رابطه با یک مسئله معین و شامل دو بخش پاسخ باشند. به همین منظور ابتدا وضعیت نرمال بودن داده‌های حاصل بررسی شد. بر اساس نتایج از آنجا که داده‌ها نرمال بودند از آزمون جفت‌های جور شده دو طرفه استفاده شد. نتایج حاصل از این آزمون نشان دهنده آن است که میانگین تمامی جفت داده‌ها (اهمیت کد و وضعیت کنونی منطقه بر مبنای همان کد) با یکدیگر برابر نیست. به عبارت بهتر نابرابری میانگین‌ها نشان از آن دارد که وضعیت کنونی جامعه از نظر متخصصان بر اساس کدهای مشخص شده، می‌تواند کم‌تر یا بیشتر باشد (وضعیت مطلوب‌تر یا نامطلوب‌تر). بنابراین با هدف تعیین میزان کمتر و یا بیشتر بودن داده‌ها نسبت به میانگین کلی، آزمون t-استیودنت جفت‌های جور شده یک طرفه کدها بر روی داده‌ها پیاده‌سازی شد. فرض آماری آزمون t-استیودنت یک طرفه به شکل زیر بیان می‌گردد:

$$\begin{cases} H_0: \mu_1 = \mu_2 \\ H_0: \mu_1 < \mu_2 \end{cases} \leftrightarrow \begin{cases} H_0: \mu_1 - \mu_2 = 0 \\ H_0: \mu_1 - \mu_2 < 0 \end{cases}$$

مطابق یافته‌های این بخش، چون سطح معنی‌داری کوچکتر از مقدار خطای ۰.۰۵ است، فرض صفر در سطح خطای ۵٪ برای تمام کدها رد شد و در نتیجه میانگین‌های مربوط به منطقه هورامان کوچک‌تر از میانگین شاخص‌های کلی است. این بدان معناست که از نظر گروه نمونه خبرگان، پیاده‌سازی کدها در منطقه هورامان به شکل عملی ضعیف بوده و یا به اجرا درنیامده است.

#### - یافته‌های فاز سوم پژوهش

در فاز سوم کدهای محوری به دست آمده از فاز اول به شکل پرسشنامه در اختیار نمونه‌ای از جامعه محلی قرار گرفت. پرسش‌شوندگان در این پرسشنامه به هر کد از دو بعد "میزان اهمیت در توانمندسازی جامعه محلی در توسعه گردشگری میراث" و نیز "میزان اجرایی شدن آن در توانمندسازی جامعه محلی برای توسعه گردشگری میراث" پاسخ دادند. در این فاز تعداد ۹۷ نفر از مردم ساکن در منطقه هورامان بر اساس نمونه‌گیری تصادفی به عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه میان آنها توزیع شد که نهایتاً ۸۳ پرسشنامه جمع‌آوری و تحلیل گردید. آمار توصیفی معیارهای جمعیت شناختی جامعه بومی در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳- نتایج آمار توصیفی مربوط به نمونه آماری دوم (جامعه محلی)

جنسیت	سن	تحصیلات	سابقه سکونت
زن: ۲۹ نفر (۳۴.۹٪)	زیر ۲۰ سال: ۲ نفر (۲.۴٪)	زیر دیپلم: ۵ نفر (۶.۰٪)	کمتر از یک سال: ۱۵ نفر (۱۸.۱٪)
مرد: ۵۴ نفر (۶۵.۱٪)	بین ۲۱ تا ۴۰ سال: ۶۱ نفر (۷۳.۵٪)	دیپلم و فوق دیپلم: ۱۷ نفر (۲۰.۵٪)	بین یک تا ده سال: ۴۲ نفر (۵۰.۶٪)
	بیش از ۴۱ سال: ۲۰ نفر (۲۴.۱٪)	کارشناسی: ۴۱ نفر (۴۹.۴٪)	بین ۱۰ تا ۲۰ سال: ۱۱ نفر (۱۳.۳٪)
		کارشناسی ارشد: ۱۵ نفر (۱۸.۱٪)	بیش از ۲۰ سال: ۱۵ نفر (۱۸.۱٪)
		دکتر: ۵ نفر (۶.۰٪)	

پیش از انجام آزمون‌های آمار استنباطی در ابتدا آزمون کولموگروف-اسمیرنوف جهت بررسی نرمالیتی توزیع کدها در دو بخش "آزمون میزان اهمیت توانمندسازی جامعه محلی در توسعه گردشگری میراث" و نیز "میزان اجرایی شدن ابعاد توانمندسازی جامعه محلی در توسعه گردشگری میراث" از دید جامعه بومی انجام شد. با توجه به اینکه سطح معنی‌داری در نتایج به دست آمده از آزمون مذکور در دو بخش فوق، برای تمام شاخص‌ها کوچکتر از سطح خطای ۰.۰۵ است، فرض صفر رد شد و لذا هیچ کدام از کدها دارای توزیع نرمال نیستند و در نتیجه از آزمون‌های ناپارامتریک جهت بررسی فرضیه‌های تحقیق مورد استفاده قرار گرفت. بر همین اساس، در جداول ۳ و ۴ نتایج آزمون نسبت برای هر یک از شاخص‌ها نشان داده شده است.

جدول ۳: آزمون نسبت میزان اهمیت توانمندسازی جامعه محلی در توسعه گردشگری میراث

میزان اهمیت شاخص‌های توانمندسازی	طبقه	تعداد مشاهده شده	احتمال مشاهده شده	سطح معنی‌داری	مقدار خطا	نتیجه آزمون
اشتغال	=> ۳	33	.40	.078	۰.۰۵	عدم رد فرض صفر
	۳ <	50	.60			
	کل	83	1.00			
کارآفرینی	=> ۳	40	.48	.826	۰.۰۵	عدم رد فرض صفر
	۳ <	43	.52			
	کل	83	1.00			
سرمایه‌گذاری	=> ۳	28	.34	.004	۰.۰۵	رد فرض صفر
	۳ <	55	.66			

نتیجه آزمون	مقدار خطا	سطح معنی داری	احتمال مشاهده شده	تعداد مشاهده شده	طبقه	میزان اهمیت شاخص‌های توانمندسازی	
			1.00	83	کل		
رد فرض صفر	۰.۰۵	.002	.33	27	=> ۳	درآمد	
			.67	56	۳ <		
			1.00	83	کل		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.992	.65	54	=> ۳	اعتماد و انسجام	
			.35	29	۳ <		
			1.00	83	کل		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.992	.65	54	=> ۳	آموزش	توانمندسازی اجتماعی
			.35	29	۳ <		
			1.00	83	کل		
رد فرض صفر	۰.۰۵	.008	.35	29	=> ۳	مشارکت اجتماعی	
			.65	54	۳ <		
			1.00	83	کل		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.996	.66	55	=> ۳	مهارت	
			.34	28	۳ <		
			1.00	83	کل		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	1.000	.51	42	=> ۳	آگاهی	توانمندسازی روانشناختی
			.49	41	۳ <		
			1.00	83	کل		
رد فرض صفر	۰.۰۵	.001	.32	26	=> ۳	هویت بخشی	
			.68	56	۳ <		
			1.00	82	کل		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.985	.64	53	=> ۳	مشارکت در تصمیم‌گیری	توانمندسازی سیاسی
			.36	30	۳ <		
			1.00	83	کل		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.996	.66	55	=> ۳	توازن قدرت	
			.34	28	۳ <		
			1.00	83	کل		

مطابق آنچه در محتوای جدول ۳ آمده است، از نظر افراد نمونه در جامعه محلی، کدهای محوری سرمایه‌گذاری، درآمد، مشارکت اجتماعی و هویت بخشی در توسعه گردشگری میراث دارای اهمیت زیادی هستند.

جدول ۴: آزمون نسبت میزان اجرایی شدن کدهای توانمندسازی جامعه محلی در توسعه گردشگری میراث

نتیجه آزمون	مقدار خطا	سطح معنی داری	احتمال مشاهده شده	تعداد مشاهده شده	طبقه	میزان تأثیر شاخص‌های توانمندسازی	
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.992	.65	54	=> ۳	اشتغال	توانمندسازی اقتصادی
			.35	29	۳ <		
			1.00	83	کل		
			.53	44	=> ۳		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.661	.47	39	۳ <	کارآفرینی	توانمندسازی اقتصادی
			1.00	83	کل		
			.60	50	=> ۳		
			.40	33	۳ <		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.078	.40	33	۳ <	سرمایه‌گذاری	توانمندسازی اقتصادی
			1.00	83	کل		
			.60	50	=> ۳		
			.40	33	۳ <		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.078	.40	33	۳ <	درآمد	توانمندسازی اقتصادی
			1.00	83	کل		
			.82	68	=> ۳		
			.18	15	۳ <		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	1.000	.18	15	۳ <	اعتماد و انسجام	توانمندسازی اجتماعی
			1.00	83	کل		
			.69	57	=> ۳		
			.31	26	۳ <		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.999	.31	26	۳ <	آموزش	توانمندسازی اجتماعی
			1.00	83	کل		
			.66	55	=> ۳		
			.34	28	۳ <		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.996	.34	28	۳ <	مشارکت اجتماعی	توانمندسازی اجتماعی
			1.00	83	کل		
			.67	56	=> ۳		
			.33	27	۳ <		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.998	.33	27	۳ <	مهارت	توانمندسازی اجتماعی
			1.00	83	کل		
			.80	66	=> ۳		
			.20	17	۳ <		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	1.000	.20	17	۳ <	آگاهی	توانمندسازی روانشناختی
			1.00	83	کل		



نتیجه آزمون	مقدار خطا	سطح معنی داری	احتمال مشاهده شده	تعداد مشاهده شده	طبقه	میزان تأثیر شاخص‌های توانمندسازی	
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	.826	.48	40	=> ۳	هویت بخشی	
			.52	43	۳ <		
			1.00	83	کل		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	1.000	.86	71	=> ۳	مشارکت در تصمیم‌گیری	توانمندسازی سیاسی
			.14	12	۳ <		
			1.00	83	کل		
عدم رد فرض صفر	۰.۰۵	1.000	.80	66	=> ۳	توازن قدرت	
			.20	17	۳ <		
			1.00	83	کل		

همانگونه که جدول ۴ نشان می‌دهد، از نظر جامعه محلی، هیچ یک از کدهای توانمندسازی در توسعه گردشگری میراث دارای اثر معناداری نبوده‌اند. به بیان بهتر از نظر نمونه پژوهش در این فاز، هیچ یک از کدهای محوری به شکل مناسب و معنادار در منطقه هورامان پیاده‌سازی نشده‌اند. جهت بررسی انحراف بین میزان اهمیت هر یک شاخص‌های توانمندسازی و میزان اجرایی شدن هر یک از شاخص‌ها بر توسعه گردشگری میراث، از آزمون رتبه علامتدار ویلکاکسون استفاده شده که نتایج آن در جدول ۵ گزارش شده است. همانگونه که مشخص است سطح معنی داری برای تمام شاخص‌ها کمتر از ۰.۰۵ شده است و در نتیجه می‌توان گفت بین میزان اهمیت شاخص‌های توانمندسازی و میزان تأثیر آنها بر توسعه گردشگری میراث تفاوت معناداری وجود دارد. این تفاوت‌ها نشان می‌دهد میزان اهمیت شاخص‌های توانمندسازی بیشتر از میزان اجرایی شدن آنها می‌باشد. به عبارت بهتر از نظر جامعه محلی علیرغم اهمیت شاخص‌ها، میزان اجرایی شدن آنها در منطقه هورامان بسیار کم بوده است.

جدول ۵: نتایج آزمون رتبه علامت دار ویلکاکسون

سطح معنی داری	مقدار آماره Z	مجموع رتبه‌ها	میانگین رتبه	تعداد		
0.00	-4.72	628.00	19.63	32	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت) رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت) گره‌ها (تأثیر = اهمیت) کل	اشتغال
				4		
				47		
				83		
0.00	-3.04	1123.00	30.35	37	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت) رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت) گره‌ها (تأثیر = اهمیت) کل	کارافرینی
				18		
				28		
				83		
0.00	-5.18	1125.00	27.44	41	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت) رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت) گره‌ها (تأثیر = اهمیت) کل	سرمایه گذاری
				8		
				34		
				83		
0.00	-5.50	1038.50	25.33	41	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت)	درآمد

		42.50	8.50	5	رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت)	
				37	گره‌ها (تأثیر = اهمیت)	
				83	کل	
0.00	-4.32	1173.00	28.61	41	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت)	اعتماد و انسجام
		258.00	21.50	12	رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت)	
				30	گره‌ها (تأثیر = اهمیت)	
				83	کل	
0.00	-3.24	858.00	23.19	37	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت)	آموزش
		270.00	27.00	10	رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت)	
				36	گره‌ها (تأثیر = اهمیت)	
				83	کل	
0.00	-5.20	1705.00	37.07	46	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت)	مشارکت اجتماعی
		248.00	15.50	16	رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت)	
				21	گره‌ها (تأثیر = اهمیت)	
				83	کل	
0.01	-2.62	657.00	21.90	30	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت)	مهارت
		246.00	20.50	12	رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت)	
				41	گره‌ها (تأثیر = اهمیت)	
				83	کل	
0.00	-4.67	1432.00	30.47	47	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت)	آگاهی
		279.00	25.36	11	رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت)	
				25	گره‌ها (تأثیر = اهمیت)	
				83	کل	
0.00	-3.79	738.00	23.06	32	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت)	هویت بخشی
		165.00	16.50	10	رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت)	
				40	گره‌ها (تأثیر = اهمیت)	
				82	کل	
0.00	-3.34	1238.50	34.40	36	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت)	مشارکت در تصمیم‌گیری
		414.50	19.74	21	رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت)	
				26	گره‌ها (تأثیر = اهمیت)	
				83	کل	
0.00	-3.70	903.00	28.22	32	رتبه‌های منفی (تأثیر > اهمیت)	توازن قدرت
		225.00	15.00	15	رتبه‌های مثبت (تأثیر < اهمیت)	
				36	گره‌ها (تأثیر = اهمیت)	
				83	کل	

یافته‌های حاصل از جدول ۵ حاکی از آن است که از دیدگاه جامعه محلی شاخص‌های درآمد و آگاهی بیشترین میزان شکاف را از نظر اهمیت موضوع با سطح اجرایی شدن آن در منطقه نشان می‌دهد. پس از این دو شاخص، به ترتیب شاخص‌های سرمایه‌گذاری، مشارکت اجتماعی و اعتماد بالاترین میزان شکاف را از نظر اهمیت و میزان پیاده‌سازی دارند.

## ۵- بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش بررسی اثر توانمندسازی جامعه محلی بر توسعه گردشگری میراث در منظر فرهنگی هورامان بوده است. برای دسترسی به اهداف اصلی، پژوهش در سه فاز پیاده‌سازی شد. فاز اول مربوط به شناسایی مولفه‌های توانمندسازی موثر در توسعه گردشگری میراث در منظر فرهنگی هورامان از نظر خبرگان، فاز دوم مربوط به تعیین میزان اهمیت مولفه‌های شناسایی شده در جامعه محلی هورامان و نیز تبیین شکاف موجود در جامعه با وضعیت مطلوب از دیدگاه خبرگان است و در فاز سوم به تعیین میزان اهمیت و نیز سطح اجرایی شدن مولفه‌های توانمندسازی در جهت توسعه گردشگری میراث از دیدگاه مردم منطقه هورامان پرداخته شده است. مطابق یافته‌های فاز اول پژوهش که به روش کیفی انجام شد، نتایج مصاحبه با نمونه خبرگان و کارشناسان در قالب یک الگوی چهار بعدی از توانمندسازی که از مبانی نظری به دست آمده بود، در قالب کدهای محوری و باز برای جامعه محلی هورامان استخراج گردید. در فاز دوم به منظور تعیین میزان تاثیر این کدها و نیز مشخص نمودن فاصله میان وضعیت کنونی جامعه بومی با وضعیت مطلوب بر مبنای شاخص‌ها از نظر جامعه خبرگان، با توجه به نرمال بودن داده‌ها، از آزمون‌های پارامتریک استفاده شد. مطابق یافته‌ها، علاوه بر آنکه تمامی شاخص‌ها از نظر جامعه خبرگان دارای تاثیر بر توانمندسازی جامعه محلی در توسعه گردشگری میراث هستند، شاخص‌هایی چون هویت بخشی، آموزش و مشارکت اجتماعی و سپس سرمایه‌گذاری و درآمد از دیدگاه نمونه خبرگان به عنوان اصلی‌ترین عناصر موثر در توانمندسازی جامعه بومی به حساب می‌آیند. این موضوع بیانگر اولویت نسبی این نوع توانمندسازی در جامعه بومی هورامان، با هدف توسعه برنامه‌های گردشگری میراث منطقه از نگاه کارشناسان است. بنابراین مطابق آنچه یافته‌ها نشان می‌دهد، بالاترین میزان اهمیت برای توانمندسازی و توسعه گردشگری میراث در منظر فرهنگی هورامان از دیدگاه خبرگان، مربوط به مقوله توانمندسازی اجتماعی است. چرا که مردمان هورامان از گذشته تاکنون، فرهنگ کارگروهی را با خود دارند و اکنون باید بتوانند این مهم را در ارتباط با گردشگران نیز پیاده کنند تا در نهایت منجر به تجربه‌ای خوب هم برای گردشگر و هم برای میزبان باشد. این در حالیست که سرمایه اجتماعی نیز پیوند عمیقی با توانمندسازی اجتماعی دارد و همین موضوع می‌تواند یکی از علل اهمیت توانمندسازی اجتماعی از دید خبرگان باشد. به شکل مشابهی یافته‌های خالد و همکاران نشان می‌دهد توانمندسازی پیش‌نیاز حمایت جامعه از گردشگری است و این مهم با افزایش اطلاعات و ظرفیت جامعه بومی و به دنبال آن مشارکت اجتماعی جامعه بومی در تصمیم‌گیری رخ می‌دهد (خالد، رامایا، هوانگ و کیم، ۲۰۱۹).

از سوی دیگر یافته‌ها حاکی از آن است که از نظر خبرگان و کارشناسان، میانگین تمامی کدهای باز از میزان مطلوب مشخص شده کمتر بوده و این مسئله نشانگر شکاف در عملکرد سازمان‌های متولی برای پیاده‌سازی طرح‌های توانمندسازی جامعه محلی با هدف توسعه گردشگری میراث است. در طول سالیان اخیر طرح‌ها و پروژه‌های توانمندسازی مختلفی از سوی سازمان‌های دولتی یا خصوصی و بین‌المللی در منطقه هورامان برگزار شده که بر اساس نظر خبرگان و جامعه محلی بازده قابل توجهی نداشته است. عبدالله و همکاران نیز در یافته‌های خود اذعان می‌دارند که در خصوص اجرای توانمندسازی در صنعت گردشگری نگرانی‌ها و چالش‌های متعددی وجود دارد (عبدالله، کار و لی، ۲۰۲۲). این یافته‌ها با نتایج پژوهش گوهوری و وندرمرو نیز تطابق دارد. نتایج مطالعه آنها نشان می‌دهد در حالی که توسعه گردشگری می‌تواند مردم محلی را از نظر اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و روانی توانمند سازد، اما همچنان نشانه‌هایی از ناتوانی قابل مشاهده است (گوهوری و ون در مرو، ۲۰۲۱). نگوین و همکاران نیز معتقدند توانمندسازی جامعه محلی به عنوان ابزار پایداری در بسیاری از کشورها به معنای واقعی رخ نداده است (نگوین، دوتسر و سرارو-نومن، ۲۰۲۲). در حالی که این شکاف در تمامی ابعاد قابل مشاهده است، از نظر جامعه خبرگان این شکاف در برخی ابعاد گسترده‌تر است. به این ترتیب که کدهای مرتبط با توانمندسازی اجتماعی به شکل بارزتری در عمل با وضعیت مطلوب فاصله داشته و در ابعادی چون "آموزش"، "مشارکت اجتماعی" و "مهارت" نمود بیشتری دارد. همچنین از نظر توانمندسازی روانشناختی، بعد "هویت بخشی" نشان از شکاف عمیق‌تری دارد. این تحلیل نشان می‌دهد بر خلاف تصور که گاهی توانمندسازی اقتصادی بر سایر ابعاد توانمندسازی مقدم دانسته می‌شود، ضرورت توانمندسازی اجتماعی و تلاش برای ارتقا و مرتفع ساختن ابعاد آن در جامعه محلی علی‌الخصوص در منطقه هورامان اهمیت ویژه‌ای دارد. علاوه بر آن با توجه به اینکه در این پژوهش

1 Khalid, Ahmad, Ramayah, Hwang & Kim

2 Nguyen, d'Hauteserre & Serrao-Neumann

دیدگاه توسعه گردشگری میراث در منظر فرهنگی هورامان مد نظر بوده است، مطابق نتایج، ابعاد توانمندسازی اجتماعی در این زمینه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

از سوی دیگر یافته‌های حاصل از فاز سوم پژوهش بیانگر این است که علیرغم آنکه هویت‌بخشی، آموزش و مشارکت اجتماعی از دیدگاه خبرگان دارای اهمیت بیشتری بوده، از دیدگاه افراد نمونه در جامعه محلی، به ترتیب کدهای محوری سرمایه‌گذاری، درآمد، مشارکت اجتماعی و هویت‌بخشی در توسعه گردشگری میراث حائز اهمیت‌اند. این موضوع مبین جایگاه مهم توانمندسازی اقتصادی و سپس توانمندسازی اجتماعی در نگاه بومیان منطقه هورامان است و اهمیت بعد اقتصادی را از دیدگاه این جامعه محلی تصریح می‌نماید. علی‌الخصوص، با بررسی وضعیت معیشتی و درآمدی مردم هورامان که مبتنی بر کشاورزی و دامداری و کولبری می‌باشد، اهمیت این بعد واضح تر می‌شود. چرا که باید به دنبال یک راه حل جایگزین برای درآمد پایدار باشند و گردشگری می‌تواند گزینه مناسبی باشد. اما این جایگزین در عین حال نیازمند بررسی و تحلیل عمیق، پیاده‌سازی طرح‌های مناسب توانمندسازی متناسب با ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، جغرافیایی و سایر شرایط حاکم بر منطقه هورامان است. بی‌شک توسعه گردشگری می‌تواند علاوه بر آثار مثبت، آثار منفی اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و ... نیز داشته باشد. توانمندسازی جامعه بومی ضرورت توانمند ساختن بومیان منطقه هورامان را به منظور مواجهه و برخورد با نتایج و فرایندهای مثبت و منفی حاصل از توسعه گردشگری میراث در این منطقه را آشکار می‌سازد. قاسمی و همکاران نیز در پژوهش خود به برخی اثرات مثبت توسعه گردشگری در رشد نسبی بازار محلی هورامان و فروش کالا و نیز تاثیرات فرهنگی حاصل از گردشگری در بالندگی فرهنگی، رونق رویدادهای فرهنگی و سنتی همچون پیرشالیار و رشد گردشگری ادبی در این منطقه اشاره می‌کنند و در عین حال به طیفی از آثار منفی حضور گردشگران در منطقه هورامان از جمله تغییرات هنجاری و فرهنگی ناهمسو با ساختار جامعه، آسیب دیدن مشاغل سنتی به دلیل الگو برداری از رفتار گردشگران نیز می‌پردازند (قاسمی، منصوری مقدم و مفاخری باشماق، ۱۳۹۹). همچنین تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که جامعه محلی بر وجود شکاف ابعاد اجرایی در جوه توانمندسازی اقتصادی و سپس توانمندسازی روانشناختی و اجتماعی تاکید بیشتری دارد. این موضوع نشان دهنده آن است که برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران در این حوزه نمی‌بایست اهمیت این دیدگاه از جامعه بومی را در برنامه‌ها نادیده بینگارند. چرا که دیدگاه یکسویه در برنامه‌ها و طرح‌های توانمندسازی توسعه گردشگری میراث، برون‌داد آن را بی‌حاصل خواهد ساخت.

به شکل کلی همواره نگرانی‌هایی در خصوص اجرای ابعاد توانمندسازی در صنعت گردشگری و به ویژه در جامعه بومی وجود داشته است. بسته به ویژگی‌ها و شرایط جوامع بومی، نوع نگرش به توانمندسازی و میزان نیاز آن به ابعاد مختلفی از آن نیز متفاوت خواهد بود. بنابراین به نظر می‌رسد شناخت صحیح جامعه بومی و نوع نگرش آن و سپس اصلاح احتمالی نگرش با هدف طراحی و پیاده‌سازی طرح‌های توانمندسازی و توسعه گردشگری میراث ضرورت دارد. در این راستا و در ادامه فرآیند توانمندسازی، جلب مشارکت حداکثری جوامع بومی در تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی برای نوع توسعه گردشگری میراث در منطقه هورامان از اهمیت بالایی برخوردار بوده؛ چرا که الگوهای توسعه اگر صرفاً بر اساس نظر متخصصین امر باشد، الزاماً با نوع توسعه و نیازهای جامعه محلی همخوانی نخواهد داشت. بر اساس یافته‌های این پژوهش، در راستای بهینه نمودن طرح‌های توانمندسازی منطقه و متناسب با خواست جوامع بومی، بهتر است تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، آموزش‌های لازم برای سرمایه‌گذاری‌های بومی و حتی جلب سرمایه‌گذاران مناسب همخوان با شرایط منطقه، روش‌های پایدار درآمدزایی، افزایش مشارکت اجتماعی و تقویت حس هویت‌بخشی در توسعه گردشگری میراث منطقه ثبت جهانی هورامان مورد توجه ویژه قرار گیرد.

ثبت منظر فرهنگی هورامان به عنوان یک سایت میراث جهانی این فرصت را به منطقه داده است تا بتواند در حوزه توانمندسازی تمامی ذینفعان گردشگری به ویژه جامعه محلی منطقه هورامان در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، روانشناختی و سیاسی و در مسیر توسعه گردشگری میراث که بخش مهمی از بدنه گردشگری این منطقه است، گام بردارد. به نظر می‌رسد برون‌داد و نتایج آنچه تا بحال در این منطقه با هدف توانمندساختن بومیان صورت پذیرفته، کمتر قابل لمس بوده و این منطقه نیازمند بازبینی و اجرای طرح‌های جامع‌تر و قدرتمندتری در این زمینه است تا با هدف توانمندساختن تمامی مشارکت‌کنندگان در توسعه گردشگری میراث، بتواند میراث هورامان را در سطح ملی و بین‌المللی و آنچه در حد توانایی‌ها و شان منطقه است، معرفی نماید. بر همین اساس توجه به ثبت جهانی منظر فرهنگی و استفاده از این موقعیت ویژه می‌تواند کمک شایانی به ارتقا فرهنگی جامعه محلی و تمامی مشارکت‌کنندگان بکند. این امر می‌تواند از طریق برندسازی صحیح و اصولی، جذب سرمایه‌های بین

المللی به منطقه جهت ایجاد اشتغال پایدار و نیز به منظور توانمند ساختن یا برگزاری دوره های توان افزایی در راستای دانش بومی و هویت اصیل مردمان هورامان صورت پذیرد.

### ملاحظات اخلاقی

#### پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه ی حاضر تلاش شد تا اصول اخلاقی پژوهش رعایت گردد.

#### حامی مالی

حامی مالی برای پژوهش وجود نداشت و هزینه مطالعه حاضر توسط نویسندگان تامین شد.

#### مشارکت نویسندگان

نویسندگان به یک اندازه در مفهوم سازی و نگارش مقاله سهیم بودند. همه نویسندگان محتوای نسخه نهایی مقاله را تایید کردند و در مورد تمام جنبه های کار توافق داشتند.

#### تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

### منابع

- ابی زاده، الناز (۱۴۰۱). ارزیابی سطوح حس مکان در بناهای تاریخی و تأثیر آن در ماندگاری آثار تاریخی - فرهنگی. فصلنامه جامعه شناسی فرهنگ و هنر، ۴ (۴): ۷۳-۸۴.
- اجلایی، پرویز؛ عسگری، علی؛ رفیعیان، مجتبی (۱۳۹۶). نظریه برنامه ریزی: دیدگاه های سنتی و جدید. تهران: انتشارات آگه.
- اینسکیت، ادوارد (۱۳۹۵). برنامه ریزی گردشگری، رویکردی یکپارچه و پایدار به برنامه ریزی و توسعه گردشگری. ترجمه محمود حسن-پور و سعید داغستانی. تهران: انتشارات مهکامه.
- فدائی نژاد بهرام جردی؛ سمیه، حناچی؛ پیروز رضانی، لاله؛ نظام، مهدیار (۱۳۹۶). بازشناسی مفهوم ارزش در حفاظت منظر فرهنگی اورامان تخت. پژوهش های انسان شناسی ایران. ۷ (۱): ۳۱-۵۰.
- قاسمی، یارمحمد؛ منصوری مقدم، منصور؛ مفاخری باشماق، جمیل (۱۳۹۹). تأثیرات فرهنگی گردشگری بر جامعه میزبان (منطقه هورامان استان کردستان). فصلنامه جامعه شناسی فرهنگ و هنر، ۱۲۸-۱۵۲.
- ولدبیگی، برهان الدین (۱۳۸۸). نگاهی به جاذبه های گردشگری هورامان. تهران: نشر احسان.

### References

- Abdullah, T., Carr, N., & Lee, C. (2022). Re conceptualising the empowerment of local people in tourism. *International Journal of Tourism Research*, 24(4), 550-562.
- Aref, F., Redzuan, M. R., Gill, S. S., & Aref, A. (2010). Assessing the level of community capacity building in tourism development in local communities. *Journal of Sustainable Development*, 3(1), 81.
- Aznar, M., & Hoefnagels, H. (2019). *Empowering small rural communities through heritage tourism*. In Delivering Tourism Intelligence. Emerald Publishing Limited.
- Boley, B. B., & McGehee, N. G. (2014). Measuring empowerment: Developing and validating the resident empowerment through tourism scale (RETS). *Tourism Management*, 45, 85-94.
- Brewer, J., & Hunter, A. (2006). *Foundations of multimethod research: Synthesizing styles*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cater, E. (2006). Ecotourism as a western construct. *Journal of Ecotourism*, 5(1-2), 23-39.
- Cole, S. (2006). Information and empowerment: The keys to achieving sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 14(6), 629-644.
- Farrelly, T.A. (2011). Indigenous and democratic decision-making: Issues from community-based ecotourism in the Boumā National Heritage Park, Fiji. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(7), 817-835.



- Friedmann, J. (1992). *Empowerment: The politics of alternative development*. Cambridge: Blackwell.
- Ghaderi, Z., & Henderson, J. C. (2012). Sustainable rural tourism in Iran: A perspective from Hawraman Village. *Tourism Management Perspectives*, 2, 47–54.
- Gohori, O., & van der Merwe, P. (2021). Tourism and community empowerment: the perspectives of local people in Manicaland province, Zimbabwe. *Tourism planning & development*, 19(2), 81–99.
- Gursoy, D., Akova, O., & Atsız, O. (2021). Understanding the heritage experience: a content analysis of online reviews of World Heritage Sites in Istanbul. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 1–24.
- Haywood, K. M. (2000). Responsible and responsive tourism planning in the community. *Tourism Management. Towards the New Millennium*, ed. Pergamon, Amsterdam, 167–182.
- Hollywood, L., Bolan, P., & McMahon-Beattie, U. (2017). *The heritage tourist: An understanding*.
- Ismagilova, G., Safiullin, L., & Gafurov, I. (2015). Using historical heritage as a factor in tourism development. *Procedia-social and Behavioral sciences*, 188, 157–162.
- Johnson, R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational researcher*, 33(7), 14–26.
- Jokelaa, S.E. (2014). Tourism and identity politics in the Helsinki churchscape. *Tourism Geographies*, 16(2), 252–269.
- Joo, D., Woosnam, K. M., Strzelecka, M., & Boley, B. B. (2020). Knowledge, empowerment, and action: Testing the empowerment theory in a tourism context. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(1), 69–85.
- Kelly, L. (1992). *The contradictions of power for women*. In NFHA Women and Housing Conference. Mimeo.
- Khalid, S., Ahmad, M. S., Ramayah, T., Hwang, J., & Kim, I. (2019). Community empowerment and sustainable tourism development: The mediating role of community support for tourism. *Sustainability*, 11(22), 6248.
- Khoo-Lattimore, C., Mura, P., & Yung, R. (2019). The time has come: a systematic literature review of mixed methods research in tourism. *Current Issues in Tourism*, 22(13), 1531–1550.
- Li, Y., & Hunter, C. (2015). Community involvement for sustainable heritage tourism: a conceptual model. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*.
- Liu, G., Eng, T.-Y. and Ko, W.-W. (2013), “Strategic direction of corporate community involvement”, *Journal of Business Ethics*, Vol. 115 No. 3, pp. 469–487.
- McKercher, B., Ho, P. S., & Du Cros, H. (2005). Relationship between tourism and cultural heritage management: evidence from Hong Kong. *Tourism management*, 26(4), 539–548.
- Nguyen, D. T. N., d’Hautserre, A. M., & Serrao-Neumann, S. (2022). Intrinsic barriers to and opportunities for community empowerment in community-based tourism development in Thai Nguyen province, Vietnam. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(4), 723–741.
- Nguyen, T. H. H., & Cheung, C. (2015). Toward an understanding of tourists’ authentic heritage experiences: Evidence from Hong Kong. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 37(7), 999–1010.
- OECD. (2012). *OECD Tourism Trends and Policies*. Paris: OECD Publishing.
- of the visitor experience at heritage attractions AU – Kempia, Joanna. *International Journal of Heritage Studies*, 23(4), 375–392.
- Petrić, L. (2007). Empowerment of communities for sustainable tourism development: case of Croatia. *Turizam: znanstveno-stručni časopis*, 55(4), 431–443.
- Poria, Y., Butler, R., & Airey, D. (2003). The core of heritage tourism. *Annals of tourism research*, 30(1), 238–254.
- Ramos, M.A., & Prideaux, B. (2014). Indigenous ecotourism in the Mayan rainforest of Palenque: Empowerment issues in sustainable development. *Journal of Sustainable Tourism*, 22 (3), 461–479.
- Rappaport, J. (1984). Studies in empowerment. *Prevention in Human Services*, 3(2–3), 1–7.
- Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American Journal of Community Psychology*, 15(2), 121–148.
- Richards, G. (2001). “The Experience Industry and the Creation of Attractions.” In *Cultural Attractions and European Tourism*, edited by G. Richards, 55–69. Oxfordshire, UK: CABI Publishing.

- Richards, G., & Hall, D. (Eds.). (2000). *Tourism and sustainable community development*. USA: Routledge.
- Riley, M., Ladkin, A., & Szivas, E. (2002). *Tourism employment: Analysis and planning* (Vol. 6). Channel View Publications.
- Rozemeijer, N. (2001). Community-Based Tourism in Botswana: The SNV Experience in Three Community-Based Tourism Projects, SNV Botswana, Gaborone, available at: [www.snvworld.org/sites/www.snvworld.org/files/publications/botswana-tourism-community\\_based\\_tourism2001.pdf](http://www.snvworld.org/sites/www.snvworld.org/files/publications/botswana-tourism-community_based_tourism2001.pdf) (accessed August 7, 2014).
- Ryan, J., & Silvano, S. (2009). The World Heritage List: The making and management of a brand. *Place Branding and Public Diplomacy*, 5(4), 290–300. doi:10.1057/pb.2009.21
- Schellhorn, M. (2010). Development for whom? Social justice and the business of ecotourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(1), 115-135.
- Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tourism Management*, 20(2), 245–249.
- Sofield, T. H. (2003). *Empowerment for sustainable tourism development* (Vol. 7). Emerald Group Publishing.
- Stronza, A., & Gordillo, J. (2008). Community views of ecotourism. *Annals of Tourism Research*, 35(2), 448–468.
- Strzelecka, M., & Wicks, B.E. (2015). Community participation and empowerment in rural post-communist societies: Lessons from the leader approach in Pomerania, Poland. *Tourism Planning & Development*, 12(4), 381–397.
- Strzelecka, M., Boley, B. B., & Strzelecka, C. (2017). Empowerment and resident support for tourism in rural Central and Eastern Europe (CEE): The case of Pomerania, Poland. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(4), 554-572.
- Timothy, D. J. (2007). Empowerment and stakeholder participation in tourism destination communities. *Tourism, Power and Space*, 199-216.
- Timothy, D. J. (2011). *Cultural heritage and tourism: An introduction* (Vol. 4). Channel View Publications.
- Yang, J., Yang, R., Chen, M. H., Su, C. H. J., Zhi, Y., & Xi, J. (2021). Effects of rural revitalization on rural tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 47, 35-45.

